

*Este cauce público de una constancia de aguas
notable, se estima, ya que cuando su canti-
dad es abundante, se eleva hasta el nivel de las
vado de Sant Esteve, 10 pis
CERVELLÓ*

ARXIU del Grup de Recerca

C/ Sant Esteve, 10 pis
CERVELLÓ

PUBLICACIÓ NÚM 22

LA VINCULACIÓ DELS CERVELLÓ AL MONESTIR DE
SANTES CREUS

LA VINCULACIÓ DELS CERVELLÓ AMB EL MONESTIR DE SANTES CREUS

EL LLINATGE DELS CERVELLÓ

La nissaga dels Cervelló té el seu origen al castell del mateix nom, que va ser construït pels comtes de Barcelona i documentat per primer cop el 904.

L'any 992 el castell és venut a Ènnec Bonfill, per cent peces d'argent, pels comtes Ramon Borrell i Ermengol I. Aquest cavaller que pertanyia al llinatge vescomtal, ja que el seu avi fou Sunifred de Barcelona, germà del comte Guifré, va ser un dels grans magnats de la seva època, va desenvolupar tasques a prop del comte i va ser ambaixador a Córdoba l'any 971. A la compra del castell de Cervelló, l'uneix al seu patrimoni que comprenia els castells de Subirats, Miralles, Masquefa i Gelida.

Ènnec només va tenir una filla, Eliarda, que es casa amb Hug de Montagut. Ells adopten el cognom Cervelló i són els iniciadors del llinatge.

Hug, abans d'anomenar-se Cervelló, o Montagut, era Hug de Gurb. Els Gurb, originaris del castell d'aquest nom a Osona, van ser repobladors de la zona del riu Gaià.

Entre els segles X i XI, el riu Gaià marcava la frontera entre el comtat de Barcelona i al-Àndalus. Després d'expulsar els musulmans, es van construir un seguit de castells i es va procedir a repoblar les terres.

Hug de Gurb, malgrat no ser el primogènit va aconseguir reunir un patrimoni important.

Un document de l'1 de febrer de 1011, en un judici, on es discutia la propietat del castell de Selmella, Hug declara:

"El meu pare difunt, Ansulf, primer ho aprisionà i després el meu germà Amat, difunt, hi va construir una torre i temps allí romangué, fins que assetjat pels pagans i agafat, acabà la vida amb el cap tallat, i després jo el succeí, i fa més de trenta anys que tinc possessió del lloc".

L'aprisió era l'ocupació d'una terra erma, per tal de cultivar-la i obtenir-ne la propietat.

Hug tenia els castells de Querol, Montagut, Pinyana, Selmella, La Roqueta i Aguiló. Per tant, amb el matrimoni d'Hug i Eliarda, s'uneixen dos patrimonis importants. Hug portà una vida pública molt activa. Aprofitant els llaços de consanguinitat que el seu sogre tenia amb la família comtal de Barcelona.

El fill d'Hug i Eliarda va ser Alemany I, i al llarg de set generacions ininterrompudament, de pares a fills, es va consolidar el seu llinatge. Van anar engrandint els seus territoris, bé per apriació, compra o per aliances matrimonials. Alemany es casa amb Sicarda de Cabrera. Els Cabrera tenien predilecció per posar Guerau als seus primogènits i així ho fan Alemany i Sicarda, afegint com a segon nom el del pare.

Cinc són els Guerau Alemany que se succeeixen de pares a fills.

D'aquesta etapa podem destacar alguns personatges:

Humbert, fill d'Hug i Eliarda, bisbe de Barcelona, que fa unes importants donacions al monestir de Sant Ponç, del qual tenim molt poca documentació, a banda d'aquesta, que serveix alguns historiadors per atribuir als Cervelló la construcció del monestir.

Guerau Alemany II es casa amb Ponça de Tolosa, filla del primer matrimoni de la comtessa Almodis. El comte Ramon Berenguer I el fa tutor de la seva filla Sança, en el seu testament. Guerau Alemany II és home de confiança del comte Berenguer Ramon a les campanyes de València, i junt amb altres nobles, pacta la successió d'aquest comte pel seu nebot, Ramon Berenguer III.

El 22 d'abril de 1171 Hug de Cervelló, arquebisbe de Tarragona, moria degollat sobre l'altar de la catedral, en presència de tots els feligresos. Tres anys abans, havia estat assassinat a Tortosa Guillem d'Aguiló, noble amb qui l'arquebisbat tenia disputes per la possessió d'uns terrenys, i va ser el seu germà Berenguer qui va matar Hug, per venjança, ja que afirmava que el crim del seu germà havia estat instigat per l'arquebisbe. El comte-rei Alfons va venir des de Perpinyà i decretà l'exili dels Aguiló i la confiscació dels seus béns, cosa que sembla poca condemna, però tot fa indicar que l'arquebisbe era culpable.

LA CONSTRUCCIÓ DE SANTES CREUS

I va ser en temps de Guerau Alemany IV, quan es va iniciar la construcció de Santes Creus.

Amb anterioritat, l'any 1150, la comunitat arribada de França, havia fundat el monestir de Santa Maria de Valldaura a Cerdanyola del Vallès. Però els monjos cistercencs no s'hi sentien a gust per la infertilitat dels terrenys i aviat busquen un altre lloc.

L'any 1156 Ramon Berenguer IV fa donació d'uns terrenys al lloc d'Ancosa, actualment terme del municipi de la Llacuna (Anoia), però l'escassetat d'aigua fa que els monjos no ho considerin per ser la seu d'un gran monestir, però si hi funden una granja.

Els Cervelló posseïen el castell dominant de la zona (el de Vilademàger), des de temps de Guerau Alemany I (1079), i van complementar amb més terrenys la donació del comte.

Per fi els monjos troben el seu lloc definitiu: El 26-1-1158 Guerau Alemany IV, baró de Cervelló i senyor de Querol i la Llacuna, entre altres territoris, fa la donació principal de terrenys per la construcció del monestir de Santes Creus (Guerau de Jorba i Guillem de Montagut també ho complementen), i als anys següents continua fent donacions de terrenys als monjos, igual que el seu fill Guerau Alemany V.

Els Cervelló compaginen el suport a Santes Creus amb el del monestir de Sant Cugat, on són sepultats.

El 1170 comencen les construccions provisionals, d'aquesta època s'ha conservat la capella de la Trinitat, que va ser la primera església. El 1174 comencen la construcció principal, seguint la distribució característica dels monestirs cistercencs.

Hem de veure com es desenvolupa la nissaga dels Cervelló, per conèixer com les diferents branques de la família es vinculen amb Santes Creus.

Guerau Alemany V divideix la seva herència en tres parts: El seu primogènit, que seguint la tradició es deia Guerau, ja havia mort, i per tant, li deixa al seu net les possessions que donaran lloc a la baronia de Guimerà. Guillem (conegut com a Guillem I) heretarà la baronia de Cervelló i els castells de l'Alt Penedès i l'Anoia, mentre la zona del riu Gaià li deixa a Ramon Alemany.

Ramon Alemany no va ser baró de Cervelló, però si va ser fill d'un i pare d'un altre baró. Va ser un personatge important de la cort del rei Jaume I i un gran benefactor de Santes Creus.

Els dos germans, Guillem i Ramon Alemany, van ser personatges importants al seu temps, primer amb el rei Pere el catòlic, Guillem va participar en la conquesta del Racó d'Ademús (1210) i lluità a Las Navas de Tolosa (1212). Van ser seguidors dels Montcada, motiu que els va portar a participar en una revolta nobiliària que va acabar amb l'atac i presa del castell de Cervelló per part de Jaume I, l'any 1223. Però això no va ser inconvenient perquè pocs anys després recuperessin la confiança del rei.

Ramon Alemany va fundar un hospital de peregrins, avui desaparegut, a Santes Creus, i va fer donació del Pont d'Armentera, Gaians i Ramonet, i les terres de

Romaní, per la subsistència de l'hospital, que tenia una capella dedicada a Sant Pere, de la qual sufraga la compra d'atuellis, entre els quals destaca un relicari de Santa Bàrbara.

LA CONQUESTA DE MALLORCA

Al segle XIII, instaurat el règim feudal, si bé era reconeguda

l'autoritat del rei, els senyors feudals tenien el poder, a través del domini total dels seus territoris, que gestionaven sense cap intrusió reial. Per tant, quan el rei Jaume I, decideix iniciar la conquesta de les Illes Balears, ha d'aconseguir el suport dels nobles, tant en aportacions econòmiques com d'efectius per a l'exèrcit. Són els catalans, sempre abocats a estendre's pel Mediterrani, els que acompanyen al rei, en canvi, els aragonesos, més partidaris d'expansionar-se terra endins, no hi participen.

El rei ha de pactar amb els cavallers quines seran les seves aportacions i quina recompensa rebran en el repartiment del botí de guerra i els nous territoris que seran annexionats a la corona.

Segons explica el mateix rei a la seva crònica "El Llibre dels Feyts" El 17 de novembre de 1228, Pere Martell, un magnat navilier, reuneix a casa seva, a Tarragona, el rei Jaume I i els representants de les famílies nobiliàries, per preparar la conquesta de Mallorca, entre ells trobem a Ramon Alemany, Guerau VI (baró de Cervelló, fill de Guillem I) conjuntament amb els seus amics Guillem i Ramon de Montcada i Guillem de Claramunt. Els cinc nobles, abans de salpar fan testament i demanen ser enterrats a Santes Creus, i cap dels cinc tornaria amb vida.

Ramon Alemany i Guillem de Claramunt aporten 30 cavallers cadascú, Guerau VI, 100. Des de Salou, principalment, i també Cambrils i Tarragona va partir una flota amb més de 150 naus.

Guillem i Ramon de Montcada van morir a la primera batalla que es va produir en arribar a Mallorca, la de Portopí, els seus cossos van ser enterrats provisionalment, a l'espera del trasllat que es faria després a Santes Creus.

La conquesta de la ciutat de Mallorca representà un gran bany de sang. Els cristians esperaven trobar-hi una gran quantitat de tresors, fruit de l'acció dels

pirates musulmans que durant anys havien estat atacant els vaixells al Mediterrani. El botí no va ser tan gran com esperaven, però van matar tots els sarraïns que no van fugir de la ciutat. La matança va ser tan gran que després no van ser capaços d'enterrar els mils de cadàvers, que van produir una epidèmia de pesta. A causa de la qual van morir Guillem de Claramunt, Ramon Alemany i Guerau VI de Cervelló.

Complint el desig dels difunts, els seus cossos van ser repatriats, un any després.

Ramon Alemany al seu testament havia especificat que volia ser enterrat a la porta de l'hospital de peregrins, i a la capella d'aquest edifici, s'havia de fer una missa setmanal per la seva ànima. Els seus desitjos es van complir.

Per tant, l'actual ubicació de la seva tomba, no va ser l'actual al claustre de Santes Creus, ni el sepulcre que veiem el primer on va descansar.

Uns cent anys després de la seva mort, una altra família, el Salbà va instal·lar un sepulcre gòtic amb figura jacent també a la porta de l'hospital, que contrastava amb l'austeritat del de Ramon Alemany. A mitjans del segle XIV els seus descendents van manar construir el que ha arribat als nostres dies. L'any 1653 l'hospital ja no està en funcionament i es decideix traslladar els sepulcres a la seva localització actual, al claustre.

Veiem com les morts de Mallorca van afectar la successió dels Cervelló:

En morir Guerau VI, el baró de Cervelló, l'hereva era la seva filla Felipa, una nena que segurament va morir a la infantesa, perquè aviat es van tornar a seguir les instruccions de Guerau, que deia, que en cas de mort de la seva filla, la baronia passaria al seu oncle Ramon Alemany, però ell i el seu primogènit havien mort també a Mallorca així que l'herència va anar a parar a un altre fill de Ramon Alemany, Guillem II.

Guillem II va tornar a reunir el patrimoni del seu oncle Guillem I i el del seu pare Ramon Alemany.

Al seu testament, Guillem II va tornar a partir el patrimoni, i li deixa al seu segon fill, Alemany, els territoris del Gaià i al seu primogènit, Guerau VII la baronia de Cervelló.

Guerau VII no va tenir fills legítims, i es ven, en vida, l'any 1297 la baronia de Cervelló al rei Jaume II. A partir d'aquí, el llinatge dels Cervelló es desvincula del castell que porta el seu nom i neixen: els Cervelló de Sant Perpètua i Vallespinosa, amb les propietats heretades pel fill natural de Guerau VII, la baronia de Querol heretada pel seu germà Alemany i la baronia de La Llacuna, que Guerau VII deixa al seu cosí Guillem.

Tant els Cervelló de Querol, com els de La Llacuna, van mantenir els seus vincles amb Santes Creus i molts d'ells hi van voler ser enterrats.

EL PAS DEL TEMPS A SANTES CREUS

Santes Creus esdevé panteó reial acollint les tombes dels reis Pere el Gran i Jaume el Just i la reina Blanca d'Anjou.

Als afores del monestir, a l'actual plaça de Sant Bernat, es construeix el 1640 el palau de l'Abat, al lloc on antigament hi havia estat l'hospital de peregrins.

A la segona meitat del segle XVIII s'acaben d'urbanitzar les places exteriors, on s'allotgen dependències del monestir, amb façanes esgrafiades, i es construeix el portal de l'Assumpta d'estil barroc.

El segle XIX és fatídic per a Santes Creus, primer la Guerra del Francès i l'any 1835 els monjos l'abandonen, per no tornar mai més, a conseqüència de la Llei de Desamortitzacions.

El gran historiador de Santes Creus, Eufemià Fort i Cogul diu:

“La desamortització de béns precàriament productius a les mans mortes era una imperiosa necessitat social i humana. Volem sentar de seguida aquest convenciment nostre. Convenciment que pot estar molt en desacord amb els procediments emprats per arribar-hi.

Totes les cases religioses foren suprimides, tots els monjos, exclaustrats legalment, tots els béns de les comunitats confiscats per l'Estat espanyol i posat a la venda a mercè de qui els volgué pagar millor.

Santes Creus restà a mercè dels cobejosos. La vigilància que hi efectuava algun que altre monjo situat pels entorns no pogué evitar que més d'un desaprensiu sostragués mobles i d'altres efectes adaptables a les seves conveniències.

La nit del 29 de desembre de 1835, en la primera Guerra Carlina, un escamot de legionaris francesos vinguts d'Alger havia destruït el castell de Querol, on els carlins s'havien fortificat. Una partida d'aquests expedicionaris algerins i mercenaris comparegué a Santes Creus, on incendiaren l'orgue de l'església i el cadiratge del cor, i les flames perjudicaren ostensiblement les voltes de la fàbrica.

Així s'inicia la profanació i la destrucció de Santes Creus. Destrucció i espoli anaven del bracet. No solament fou l'afany anorreador, sinó principalment la cobdícia de riqueses il·lusòries esventrà inútilment més d'un enterrament".

El 1840 els recintes exteriors es privatitzen i es crea el poble de Santes Creus.

L'any 1843, un antic monjo, Miquel Mestre, recupera l'església com a parròquia i aquest fet posa fre a l'espoli.

L'any 1844 es creen les Comissions Provincial de Monuments, per preservar-los i la de Tarragona serveix per protegir Santes Creus. No els mancà bona voluntat als homes de la Comissió, encara que sí mitjans econòmics.

L'any 1870 el governador de Tarragona disposa que s'hi traslladi el penal tarragoní. Per tal d'allotjar els reclosos i la tropa que els havia de custodiar cal aterrar parets i condemnar obertures, l'església és convertida en dormitori. Els presos només romangueren a Santes Creus un parell de mesos, però els inevitables estralls van ser quantiosos.

L'any 1921 Santes Creus és declarat monument nacional. El 1931 es crea el primer Patronat de Santes Creus. La Guerra Civil no va representar la destrucció de cap obra valorable.

TOMBES DELS CERVELLÓ A SANTES CREUS

A l'interior de l'església, segons l'historiador Vives i Miret, trobem un sepulcre que hauria de ser el de Guerau VI, baró de Cervelló, mort a Mallorca, però posteriorment va ser atribuït als barons de La Llacuna, encara que consta que conté ossos dispersos, després de la profanació.

Un document publicat per Joan Papell i Tardiu, en el seu llibre *Compedium abreviatum*, (2009) es refereix a unes donacions d'Arnau Guillem de Cervelló, baró de la Llacuna i governador d'Eivissa i la seva esposa, Alieta de Castro, de l'any 1482 que indica que volen ser sepultats davant la capella de Sant Joan Baptista. Aquesta és una de les capelles absidals, a la banda de l'Evangeli (esquerra) que actualment té un altar barroc del segle XVIII.

L'any 1620 Margarida de Castro i de Cervelló, darrera baronessa de La Llacuna en portar el cognom Cervelló, casada amb Francesc de Montcada, Marqués d'Aitona, dictà el seu testament i en ell disposa l'enterrament del seu cadàver a Santes Creus, a la capella de Sant Joan Baptista de l'església monacal, que és del seu llinatge.

A l'ala nord del claustre trobem un sepulcre també atribuït als Cervelló de la Llacuna.

A l'ala sud del claustre tenim el sepulcre de Ramon Alemany, que com hem comentat pertany a una època posterior al seu primer enterrament. La figura del cavaller reposa el cap sobre un coixí amb dos àngels, té les mans creuades i els peus sobre l'esquena d'un lleó, el seu cos està cobert per una cota de malla sobre la qual porta una túnica, porta una espasa i una corona de flors al cap.

Al costat del de Ramon Alemany està el sepulcre el de la seva esposa, que segurament era el primitiu sepulcre d'ell. En una fotografia dels anys 1950 s'aprecia que tenia pintats els escuts dels Alemany i els Cervelló.

Segons Eufemià Fort, a la porta de l'hospital de peregrins també van ser enterrats familiars de Ramon Alemany: la seva germana Elisenda de Queralt, alguns dels seus fills i d'altres descendents, com un altre Ramon Alemany, senyor de Guimerà, mort el 1324 a Sardenya i Guerau Alemany de Cervelló, baró de Querol, mort el 1516.

INVICTA AMAZONA

I si bé fins aquí hem parlat de dades estrictament històriques, acabarem parlant d'una tomba més envoltada de llegenda: La de Guillema de Montcada, la invicta amazona, també localitzada a l'ala nord del claustre.

Guillema de Montcada i Bigorra era baronessa de Montcada i de Castellvell de Rosanes, filla del vescomte Gastó VII de Bearn i de Mata de Bigorra. Es casà amb l'infant Pere, fill del rei Pere II el Gran, al cap de poc temps enviudà, l'any 1296. Es casà en segones núpcies amb el cavaller Ramon de Cervelló, del llinatge dels Cervelló de Querol.

Domènec Ribes i Mateu va escriure la seva llegenda, explica que durant una batalla entre musulmans i cristians a prop de Tortosa, el seu marit va ser segrestat i els seus captors reclamaven un rescat elevat i abusi

Després de l'últim intent infructuós dels missatgers dels Cervelló per renegociar el preu, aquests tornaven al castell de Querol per comunicar el fracàs de la missió a la desconsolada i trista esposa del captiu, la noble Guillema de Montcada.

Troband de pas el monestir de Santes Creus, els missatgers decidiren fer-hi una estada i comunicar a l'abat el greu problema a què havien de fer front. L'abat cistercenc intentà tranquil·litzar-los, fent-los confiar en els recursos de la Providència que sempre arribava en el moment adequat a socórrer els justos. A més, féu que un monjo del monestir els acompanyés en el curt trajecte que els quedava fins al castell de Querol. I així fou com tots plegats es dirigiren al Pont d'Armentera i després Gaià amunt fins a arribar al castell on Guillema de Montcada els estava esperant. Quan hi arribaren, monjo i missatgers li relataren la temptativa i el fracàs de les negociacions amb els musulmans.

Veient la impossibilitat de fer front a la suma que demanaven per l'alliberament del seu espòs, Guillema de Montcada no va restar de mans plegades i va prendre una determinació: va enviar nuncis a tots els llocs de la seva senyoria i va manar concentrar tots els seus vassalls aptes per a les armes al castell de Querol.

Quan va poder congregat un exèrcit considerable, la noble, vestida amb cota de malla i amb l'escut dels Cervelló i els Montcada penjant, es va posar al capdavant de les tropes i es dirigí riba del Gaià avall, fins a Santes Creus. Allí l'abat beneí la tropa i aquesta se n'anà cap a les terres on els musulmans havien pres al seu senyor.

Passat el Coll de Balaguer, travessaren els camps de Tortosa i l'Ebre i les terres cristianes de l'altra riba del riu, fins que s'apostaren davant de la vila on era captiu el noble de Cervelló. La Providència, com havia predit l'abat de Santes Creus, acompanyà la tropa dels cristians: la caiguda de la fortalesa musulmana fou ràpida i audaç, i l'alliberament de Ramon de Cervelló per fi es produí.

El més sorprenent de tot, però, fou que l'assalt i el rescat del noble el dirigí Guillema de Montcada, qui comandà les tropes com un autèntic cavaller d'armes i sota l'espasa de la qual caigueren un considerable nombre de sarraïns. Aquests, estupefactes davant la valentia i coratge de la dama, fugiren comes ajudeu-me, mentre que les tropes cristianes que l'acompanyaven, no menys sorpreses, l'aclamaren com una autèntica heroïna que havia alliberat al seu senyor. A partir d'aquell dia l'anomenaren la «Invicta Amazona».

BIBLIOGRAFIA

Eufemià Fort i Cogull:

- Sant Bernat i l'Hospital de pobres de Santes Creus
- El monestir de Santes Creus (vuit segles d'història i exemplaritat)
- Santes Creus Notes històriques i descriptives
- El llibre de Valldossera
- El senyoriu de Santes Creus
- El senyoriu de Santes Creus al Pont d'Armentera.

J. Vives i Miret: Las sepulturas en Santes Creus de los nobles fallecidos en la conquista de Mallorca

Marta Segarra Calderer: La configuración de las capillas y altares en el monasterio de Santes Creus

Domènec Ribes i Mateu: Legendarium Guia per les llegendes de la Ruta del Cister